

JOAQUIM MOLAS (1930-2015)

ENRIC SULLÀ

Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana

enric.sulla@uab.cat

Se sol descriure Joaquim Molas com un arquitecte (arquitecte cultural de la postguerra, del cànon de la literatura catalana). La descripció és correcta però fa curt: Joaquim Molas ha estat més, molt més que un arquitecte, perquè no solament ha fet d'arquitecte sinó que exercit tots els oficis de la construcció, i a més ha actuat com a cartògraf, agrimensor i urbanista. Tot plegat no són sinó metàfores per descriure la tasca de Joaquim Molas en l'exercici de la docència, de la crítica literària, la història de la literatura, la crítica de la cultura, en les nombroses tasques editorials que va emprendre, en els equips humans que va ajudar a constituir. En efecte, Molas ha planificat i construït, primer sol i després amb un equip cada vegada més nombrós i divers, la història de la literatura catalana dels segles XIX i XX, projecte per al qual preveia el 1968

Inventariar, classificar i estudiar les edicions, els manuscrits fins ara oblidats en els arxius i les biblioteques del país; fer un despull sistemàtic de diaris i revistes; després o paral·lelament, fer edicions crítiques segons les exigències de la moderna filologia i, acompanyant-les o no, d'estudis biogràfics dels autors i d'altres de fonts, temes i llengua. Aquesta feina [...] caldria planificar-la tot senyalant zones d'interès que, un cop estudiades, n'obriessin de noves i permetessin d'extreure unes conclusions parcials definitives. Això enllestit, disposaríem dels elements necessaris per a convertir les hipòtesis de treball inicials en grans síntesis interpretatives i podríem entrar amb certes garanties d'èxit en el camp de la competència crítica i metodològica internacional. (MOLAS 1971: 25-26)

De les dades biogràfiques estrictes cal destacar que Joaquim Molas assenyala que era de barri, en concret nascut al barri de la Sagrada Família, amb un avi vitraller que havia fet literatura i un pare músic amb inquietuds culturals, per la qual cosa reivindicava una cultura popular catalana que incloïa el senyor Gaudí i el Modernisme, una literatura i unes cançons que esborrarien la repressió franquista. Una altra circumstància és que, potser empès per l'ambient familiar, Joaquim Molas va prendre la decisió de dedicar-se a l'estudi de la literatura catalana, un objectiu ben ingrat en el panorama desolat dels anys cinquanta i en el qual no va defallir mai.

La història acadèmica de Joaquim Molas és la següent. Va cursar la llicenciatura de Filologia Romànica a la Universitat de Barcelona (1948-1953), i quan la va acabar el doctor Martí de Riquer el va nomenar ajudant de classes pràctiques (1953-1955) i encarregat de curs (1955-1959); en paral·lel, seguia els cursos de Jordi Rubió i Balaguer i Ferran Soldevila als clandestins Estudis Universitaris Catalans (1948-1955). El 1958 es va doctorar amb una tesi de literatura medieval, *La poesia de Lluís Icart*, que no va arribar a publicar sencera. Va ser lector a la Universitat de Liverpool entre 1959 i 1961, dos cursos durant els quals va poder completar la seva formació amb lectures que no eren accessibles a l'Espanya de Franco. En tornar no li va ser fàcil reprendre la carrera universitària, sobretot perquè el 1965 no va aconseguir la càtedra de Literatura Catalana de la Universitat de Barcelona. Durant aquests anys va fer classes als Estudis Universitaris Catalans (1961-1972), on va començar a formar un bon nombre de deixebles, però el tomb decisiu va arribar el 1969 quan va ser contractat per la Universitat Autònoma Barcelona, perquè es va poder dedicar finalment a la seva vocació com a investigador. De seguida va guanyar la càtedra de Literatura Catalana de la mateixa universitat (1971) i hi va romandre fins el 1982, en què es va traslladar a la Universitat de Barcelona, on va ensenyar fins la jubilació el 2000, i després va ser-ne catedràtic emèrit.

Un aspecte fonamental a destacar de l'activitat de Molas és la seva feina editorial. A les edicions acadèmiques empreses amb M. de Riquer (J. Boscà, M. Milà i Fontanals) i les tasques de confecció de la versió espanyola del Diccionari González Porto-Bompiani per a l'editorial Montaner y Simón (Barcelona) i en l'*Índice Histórico Español*, fundat i dirigit per Jaume Vicens Vives, cal afegir-hi l'aprenentatge amb J. M. de Casacuberta per a la redacció de dos volums (el segle XIII i la prosa del segle XV) del manual *Literatura catalana antiga* (Barcino, 1961 i 1963). Molas va trobar en Edicions 62 i J. M. Castellet una plataforma adequada per engegar projectes de normalització cultural: el primer va ser la col·lecció «Antologia Catalana» (1965-1984, 100 títols), que volia oferir textos de literatura catalana en un sentit ampli del terme, però que va ensopegar amb la falta d'un públic escolar que no existiria fins més endavant, i amb tot va fer feina de suplència publicant textos de referència; la crisi d'Edicions 62 entre 1969 i 1970 va endarrerir un *Diccionari de la literatura catalana* fins al 1979 i, publicada per Edicions 62 amb la col·laboració de «la Caixa», una col·lecció que esdevindria una fita en el procés de normalització cultural, les «Millors Obres de la Literatura Catalana» (MOLC), de la qual en van sortir dues sèries, una de 100 volums (1978-1983) i una segona de 25 (1994-1996), que han estat vistes com el cànon de la literatura catalana; col·leccions que va voler complementar amb una de més acadèmica, «L'alzina» (1984-1992, 28 títols), sempre a Edicions 62; van tenir molta difusió les dues sèries de les «Millors Obres de la Literatura Universal», la primera fins al 1900 (1981-1986, 50 volums) i la segona dedicada al segle XX (1986-1995, 50 volums). Ara, una de les empreses més importants del programa de Molas va ser la fundació de la revista de llengua i literatura *Els Marges* el 1974, de la qual va ser director fins al 1990.

Els reconeixements no li van arribar a Joaquim Molas per una carrera universitària brillant, però convencional, sinó per la seva contribució a la recuperació, transmissió i estudi de la literatura dels segles XIX i XX, a la constitució de plataformes de producció cultural. Va ser elegit membre de l'Institut d'Estudis Catalans el 1978 i de la Reial Acadèmia de Bones Lletres el 1993; ha estat guardonat amb el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1998), la Creu de Sant Jordi (1999), el Premi Fundació Catalana per a la Recerca (2001) i les Medalles d'Or de l'Ajuntament de Barcelona (2002) i de la Generalitat de Catalunya (2003). La Universitat de Lleida li va concedir un doctorat *honoris causa* el 2007. La seva obra va aconseguir els Premis de Crítica de Serra d'Or els anys 1996 i 2000, i el reconeixement de col·legues, deixebles i amics primer amb el volum *A Joaquim Molas* (D. A. 1996), després amb els dos volums *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història* (D. A. 2003) i, finalment, amb els sis volums de la *Miscel·lània Joaquim Molas* (D. A. 2008-2010). Deixant de banda unes quantes entrevistes (algunes ben apreciables) que Molas ha fet servir per exposar opinions i justificar decisions, cal destacar els notables estudis que se li van dedicar dins dels volums col·lectius *Creació i crítica en la literatura catalana* (D. A. 1993) i *Lectures al quadrat* (D. A. 1995), a més del magnífic pròleg de D. Pons i Pons a *Sobre la construcció de la literatura catalana* (2010a).

Cal dir, sobretot, que Joaquim Molas ha estat un gran professor. Hi va ajudar que descobria a molts estudiants (dels EUC, la UAB i la UB) per primera vegada la literatura de la pròpia llengua, una literatura mal coneguda quan no era ignorada. Les seves exposicions eren rigoroses, ordenades, basades en una àmplia i sòlida documentació, en què es combinaven reveladores lectures personals d'obres i autors, i panorames ambiciosos, sintètics, precisos, relacionant les unes i els altres amb els equivalents europeus sempre que calia, destacant les relacions amb la història política i social i de les idees. Tenia mèrit perquè no ho posava fàcil als estudiants ja que no tenia dots d'orador, parlava més aviat fluixet i de pressa, sense gaires variacions de to, gairebé sempre amb una cigarreta als llavis de la que a vegades es despenia cendra que li empolsava (o cremava) la roba. A l'època de la UAB feia la classe amb uns apunts que consistien en quartilles, plegades pel mig i escrites a mà, a tinta, que guardava en sobres que duia a la butxaca de l'americana (anava sempre amb americana, camisa i corbata). No es movia de la taula i, doncs, no escrivia cap nom a la pissarra ni els lletrejava, no repartia guions ni esquemes. Les classes fascinaven, van fascinar als estudiants dels Estudis Universitaris Catalans (J. M. Benet i Jornet, J. Castellanos, J. L. Marfany, M. Jorba, M. Roig), als de la UAB (J. Aulet, J. M. Balaguer, M. Comas, J. Murgades, R. Pinyol, etc.) i als de la UB (P. Rahola), però segurament va ser la relació personal allò que va consolidar l'efecte. Les classes continuaven al passadís, al carrer, al despatx, a casa seva, en dinars i sopars... Molas va oferir durant anys una disponibilitat sense límits, escoltava i aconsellava amb amabilitat i cordialitat, amb afecte i tot, donava explicacions, resolvia dubtes, comentava l'actualitat: era un veritable *mestre*. Si en un article dedicat a «L'escola històrica de Milà i Fontanals» (1981;

MOLAS 2010) Molas ofería una genealogia dels historiadors de la literatura catalana en la qual no hi figurava per òbvia discreció, també és evident que s'hi ha un guanyat un lloc no solament per la seva obra sinó també per l'escola que ha format, amb tots els matisos que convingui.

S'ha dit sovint que Joaquim Molas no ha publicat tot el que podia haver publicat, o hauria d'haver publicat. Però si es té en compte que la major part de la seva obra són estudis acadèmics, no pot sorprendre que no s'hagi prodigat, entre altres raons a causa de l'elevada exigència que s'imposava ell mateix; per un altre costat, ha publicat un bon nombre de ressenyes, pròlegs i antologies, i ha col·laborat sovint en revistes i diaris. Una bona part de la seva obra va ser aplegada als dos densos volums d'*Obra crítica* (1995a i 1999), entre els quals repartia les *Lectures crítiques* que havia publicat el 1975; al primer hi recollia textos dels anys 60, entre els quals el volumet *La literatura de postguerra* (1966), i en una segona part articles sobre autors com C. Riba, J. Pla, L. Villalonga, i, dins de les seves línies de recerca característiques, B. C. Aribau, J. Verdaguer, J. Salvat-Papasseit, J. V. Foix o S. Dalí; el segon contenia a la primera part un conjunt d'articles amb el títol *L'ofici de llegir*, i a la segona part, *Subjectes i complements*, hi recuperava amb canvis i esmenes un dels seus llibres més interessants, *Una cultura en crisi* (1971), que ofereix un bon diagnòstic dels problemes de la cultura catalana durant els anys seixanta. Una dècada en què Molas, deixant de banda la literatura medieval per la dels segles XIX i XX, va intervenir en la vida literària com a crític defençant la poètica del «realisme històric» en l'estudi i antologia, en col·laboració amb J. M. Castellet, *Poesia catalana del segle XX* (CASTELLET & MOLAS 1963), que suscitaria polèmica per la rigidesa amb què aplicava el marxisme, del qual es va distanciar després de la crisi de 1968. El que hauria estat el tercer volum s'ha repartit en diversos llibres que posen a l'abast dels estudiosos uns textos que són una referència ineludible: *Sobre la construcció de la literatura catalana* (2010a), *Aproximació a la literatura catalana del segle XX* (2010b), *Las vanguardias literarias en Cataluña. Imitación y originalidad* (2010c) i *Llegir Verdaguer* (2014). Títols que es completen amb els suggestius textos recollits a *Fragments de memòria* (1997), en què Molas demostra que és un notable memorialista i fa lamentar que no n'hagi donat més a la premsa.

Potser ajuda a entendre que Molas no hagi escrit més la lectura de l'article «Reflexions sobre la Renaixença per a la clausura d'una jornada de reflexió» (2005), perquè permet adonar-se del grau d'exigència i d'ambició del programa que hi exposa, que exigeix tots els oficis de la construcció, i uns quants més; és, doncs, palès que a Molas li calia tenir ajuda, i per això són els deixebles. Quan l'editorial Ariel li va encarregar la continuació de la *Història de la literatura catalana*, que havien encetat Martí de Riquer i Antoni Comas (1964-1972), va preferir ser el director d'un nombrós equip de col·laboradors, en bona part deixebles directes, que van dur a la pràctica una gran part del programa que havia dissenyat. Tot i que als cursos de llicenciatura i de doctorat havia tocat tots els temes, els capítols que es va reservar posen en relleu les seves línies de recerca preferents de

les últimes dècades: Verdaguer (i la poesia romàntica), la literatura popular i les avantguardes. Va cedir temes de supòsit com la Renaixença, el Modernisme o el Noucentisme a deixebles de sòlida preparació com M. Jorba, J. L. Marfany, J. Castellanos o J. Murgades, i monografies com la de J. Pla, M. Rodoreda o S. Espriu, autors que havia seguit i estudiat, a M. Gustà, C. Arnau i C. Miralles. Quant a Verdaguer, va recollir a l'esmentat *Llegir Verdaguer* els seus estudis sobre l'escriptor revisats i actualitzats. Com a membre de la Societat Verdaguer, Molas ha contribuït decisivament a l'edició de l'obra completa de Verdaguer, tant en la sèrie adreçada a un públic general, *Totes les obres* (VERDAGUER 2003-2004), com en els volums d'edicions anotades i comentades a càrrec bàsicament d'especialistes de la seva escola. Pel que fa a l'avantguarda, el tema sobre el qual ha escrit més, cal dir que l'estudi i antologia *La literatura d'avantguarda a Catalunya, 1916-1938* (1983), una referència obligada, el completava amb la traducció de *Manifestos d'avantguarda. Antologia* (1995b), l'ampliava (amb la col·laboració d'Enric Bou) amb *La crisi de la paraula. Antologia de la poesia visual* (MOLAS & BOU 2003), posava al dia els seus estudis a l'utilíssim *Les avantguardes literàries a Catalunya. Bibliografia i antologia crítica* (2005) i en recollia uns altres al ja mencionat *Las vanguardias literarias en Cataluña. Imitación y originalidad*. La recerca sobre la literatura popular no s'ha concretat en un volum equivalent, potser perquè el material no donava prou de sí o potser perquè la integrava en els successius i precisos diagnòstics que va fer sobre la cultura catalana.

Cartògraf, agrimensor, urbanista, paleta, mestre d'obres, arquitecte, és a dir, investigador, historiador, crític, editor, professor a la fi, Molas, es preguntava el 1977 pel sentit de la que ha estat la part segurament més important de la seva tasca:

Els qui ensenyem literatura, ¿què ensenyem quan diem que ensenyem literatura? ¿Quin sentit té ensenyar literatura? ¿Vol dir ensenyar un ofici, el d'escriure? [...] Ensenyar literatura, ¿vol dir ensenyar a inventariar, classificar i interpretar el passat? A reconstruir-lo? ¿vol dir ensenyar a prendre consciència de la pròpia identitat [...]? Vol dir ensenyar a llegir? En tot cas, què? Un poema,? Un assaig? [...] Ensenyar literatura ¿vol dir ensenyar un ofici concret, el d'ensenyar literatura? (1997: 122)

BIBLIOGRAFIA

- CASTELLET & MOLAS (1963): Josep Maria Castellet i Joaquim Molas, *Poesia catalana del segle XX*, Barcelona: Edicions 62.
- D. A. (1993): Enric Bou i Ramon Pla (eds.), *Creació i crítica en la literatura catalana*, Barcelona: Universitat de Barcelona - Fundació Caixa de Catalunya.
- D. A. (1995): Núria Perpinyà (ed.), *Lectures al quadrat*, Lleida: Pagès.
- D. A. (1996): E. Bou, J. Castellanos, E. Gallén, M. Gustà (eds.), *A Joaquim Molas*. Barcelona: Universitat de Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Uni-

- versitat Pompeu Fabra, Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Biblioteca Serra d'Or» 165.
- D. A. (2003): *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*, Barcelona: Universitat de Barcelona.
- D. A. (2008-2010): *Miscel·lània Joaquim Molas*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Estudis de Llengua i Literatura» LVI-LXI.
- MOLAS (1966): Joaquim Molas, *La literatura de postguerra*, Barcelona: Dalmau.
- (1971): Joaquim Molas, *Una cultura en crisi*, Barcelona: Edicions 62.
- (1975): Joaquim Molas, *Lectures crítiques*, Barcelona: Edicions 62.
- (1983): Joaquim Molas, *La literatura d'avantguarda a Catalunya, 1916-1938*, Sabadell: Fundació Bosch.
- (1995a): Joaquim Molas, *Obra crítica I*, Barcelona: Edicions 62.
- (1995b): Joaquim Molas (ed.), *Manifestos d'avantguarda. Antologia*, Barcelona: Edicions 62.
- (1997): Joaquim Molas, *Fragments de memòria*, Lleida: Pagès.
- (1999): Joaquim Molas, *Obra crítica II*, Barcelona: Edicions 62.
- MOLAS & BOU (2003): Enric Bou i Joaquim Molas (ed.), *La crisi de la paraula. Antologia de la poesia visual*, Barcelona: Edicions 62.
- MOLAS (2005): Joaquim Molas, *Les avantguardes literàries a Catalunya. Bibliografia i antologia crítica*, Madrid: Iberoamericana.
- (2010a): Joaquim Molas, *Sobre la construcció de la literatura catalana i altres assaigs*, Mallorca: Lleonard Muntaner.
- (2010b): Joaquim Molas, *Aproximació a la literatura catalana del segle XX*, Barcelona: Base.
- (2010c): Joaquim Molas, *Las vanguardias literarias en Cataluña. Imitación y originalidad*, Lleida: Milenio.
- (2014): Joaquim Molas, *Llegir Verdaguer*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VERDAGUER (2003-2004): Jacint Verdaguer, Joaquim Molas (ed.), *Totes les obres*, Barcelona: Edicions 62.